

Orosz–ukrán konfliktus: a háború alapvető szabályai, nemzetközi és nemzeti felelősségre vonási lehetőségek

A háború alapvető szabályai

Az orosz–ukrán háború új szakaszba lépett Oroszország Ukrajna ellen csütörtök hajnalban megindított támadásával. Korábbi bejegyzésemben a donyecki és luhanszki területekre történő behatolást elemeztem. A jogi helyzet az Ukrajna ellen indított teljes körű offenzívával sem változott meg. Továbbra is nemzetközi fegyveres konfliktusról beszélünk, hiszen az összeütközés két állam között zajlik. Különbség talán csak annyiban van, hogy a jelenlegi háború feltehetőleg még az orosz narratíva szerint is nemzetközi fegyveres összeütközés (Donyeck és Luhanszk esetében Putyin a két „állam” által az orosz erők meghívásáról beszélt).

Előző bejegyzésemben¹ részben a *ius ad bellum*, tehát a háborúindítás jogának oldaláról vizsgáltam a kérdést, most inkább az úgynevezett *ius in bello*, tehát a háborúban alkalmazandó jog (más elnevezéssel nemzetközi humanitárius jog, nemzetközi hadijog vagy a háború joga) oldaláról érdemes megvizsgálni egy-egy eseményt, amelynek valóságtartalmáról meggyőződni e pillanatban természetesen nem tudunk.

Elöljáróban érdemes leszögezni, hogy a háború indításának jogossága vagy jogtalanága nincs kihatással arra, hogy ha háború van, akkor minden félre egyaránt kötelezőek a humanitárius jogi szabályok, függetlenül attól, hogy ki az agresszor és ki az agressziót elszenvedő fél, illetve hogy milyen okból, jogosan vagy jogtalanul indult a háború. A nemzetközi konfliktusban betartandó alapvető szabályokat az 1899-es és 1907-es hágai egyezmények, az 1949-es genfi egyezmények és azok 1977-es I. kiegészítő jegyzőkönyve tartalmazza. Ezeket kiegészítik egyéb egyezmények is. Ezen rendelkezések ratifikációtól függetlenül is kötelezőek, hiszen jórészt szokásjogi szabályokká váltak, de

¹ Varga Réka: *Milyen alapon vannak az oroszok Donyeckben és Luhanszkban?* Európa Stratégia Kutatóintézet, 2022. február 23.

Oroszország és Ukrajna egyébként is részesei az egyezményeknek. Ezen dokumentumok alapvetően nemzetközi fegyveres összeütközésre állapítanak meg szabályokat – az ukrán–orosz konfliktus kétségtelenül ilyen.

A főbb szabályok mindegyikének az az alapja, hogy egyensúlyt igyekszik teremteni a katonai szükségesség és a humanitárius megfontolások között. Nem tiltja a katonai objektum elleni támadást, ugyanakkor védelemben részesíti azokat, akik nem vesznek részt az ellenségeskedésben. Alapszabály, hogy csak harcost (azaz kombattánst) szabad támadni (kivéve, aki védett, mert megadta magát, fogságba esett, sebesült vagy sérült, egészségügyi alakulathoz tartozik és ilyen tevékenységet lát el), civilt nem. Védelem illeti a sebesült, sérült katonákat, illetve a honvédségi egészségügyi alakulatokat, ezek megtámadása tilos. Védelem illeti továbbá többek között a veszélyes erőket tartalmazó objektumokat, illetve a lakosság túléléséhez elengedhetetlenül szükséges objektumokat.

A civilek védelme nem jelenti azonban azt, bármily furcsán is hangzik, hogy civil személy megsebesítése, esetleg egy támadás következtében áldozattá válása vagy civil objektum lerombolása minden esetben a szabályok megsértése lenne. Amennyiben a támadó fél katonai célpontot támad, de ennek következtében civil személy veszti életét, ha az elérni kívánt katonai cél arányos a civil áldozattal, a támadás jogszerű lehet. Nincs arra objektív mérce, hogy mi számít arányosnak, és ezt minden esetben egyedileg kell mérlegelni. De az biztos, hogy a támadó kötelessége, hogy úgy tervezze meg a támadást, és olyan eszközöket, módokat használjon, hogy minimálisra tudja szorítani a civil áldozatok számát.

A városi harcok különösen veszélyesek a civil lakosságra nézve. A hírek szerint több ukrán várost sem tudnak a lakói elhagyni, így folyamatos veszélynek vannak kitéve. Éppen ez a modern konfliktusok egyik legnagyobb problémája. A harcban álló feleknek gondoskodniuk kellene arról, hogy megvédjék a civil lakosságot. Adott esetben tehát annak eldöntése, hogy jogszerű volt-e a támadás, és a civil áldozatok úgynevezett járulékos kárnak (azzal együtt, hogy ez nagyon rosszul hangzik, ez jogi minősítés) minősülnek-e, attól fog függeni, hogy mi volt a támadó célpontja, milyen információ birtokában döntött a támadás megkezdése mellett, arányos volt-e a támadás, és megtett-e mindent, hogy megelőzze a civil veszteséget. Mindez kíméletlenül hangzik. A háború sosem humanus, és mindenképpen szenvedéssel jár.

Mentőautó vagy kórház, egészségügyi létesítmény szándékos megtámadása szintén kifejezetten tilos. Amennyiben a mentőautó mégis katonai célponttá válna, mert például ellenséges célra használják, még akkor is figyelmeztetést

kell adni támadás előtt (ha a körülmények engedik), ha amúgy a támadás jog-szerű lenne. A mentőautó vagy egészségügyi létesítmény szándékos megtá-madása azért is különösen súlyos, mert a humanitárius minimum az, hogy a sérültek, sebesültek megfelelő ellátást kaphassanak.

Hírek szerint orosz katonák ukrán egyenruhát öltenek magukra. Már az 1899-es és 1907-es hágai szabályzatok is tiltották az ellenfél egyenruhájá-nak, jelvényének helytelen használatát, amely szabályok szokásjogi jellegük-nél fogva mindenkire kötelezők. Orosz fegyveres szervek által ukrán egyenruha felvétele tehát kifejezetten tilos, ez igaz nyilván fordított esetben is.

A felelősségre vonás lehetséges fórumai

A Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court – ICC) Főügyésze bejelentette, hogy megkezdte a nyomozást az ukrán helyzettel kapcsolatban (az ICC szóhasználatában a nyomozás megkezdésekor még nem ügyet, hanem helyzetet azonosítanak). Az ICC-t létrehozó római statútumnak nem részese sem Oroszország, sem Ukrajna, márpedig az ICC-nek csak a részes állami terü-letén (területi elv) vagy állampolgárai által (személyi elv) elkövetett cselekmé-nyek esetében van joghatósága. Harmadik eset lehet, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa utal egy ügyet az ICC elé, ám ennek az orosz vétó miatt nincs realitása. Önmagában az a tény tehát, hogy egy állam nem válik az ICC részesévé, a terü-leti elv miatt nem jelenti azt, hogy az ICC ne járhatna el az állampolgárai által elkövetett cselekményekkel kapcsolatban.

2014-ben és 2015-ben Ukrajna nyilatkozatot juttatott el az ICC-hez, amelyben elismeri az ICC joghatóságát a területén elkövetett háborús bűncselekmények és emberiség elleni bűncselekmények beazonosításához, a terheltek vád alá helyezéséhez és a velük szembeni eljárás lefolytatásához, a 2013. november 21-től kezdődően kiterjedő időszakra. Egyúttal Ukrajna vállalja, hogy együtt-működik az ICC-vel az eljárás során. Ez a gyakorlatban azt is jelentheti, hogy az ICC bizonyítékok azonosítására, lefoglalására és továbbítására vagy szemé-lyek letartóztatására kérheti Ukrajnát. Különösen akkor lehet ez érdekes, ha orosz állampolgár letartóztatását és átadását kéri az ICC, figyelembe véve, hogy Ukrajnának lehetnek orosz hadifoglyai, akik akár ilyen eljárás alá kerülnek. Ugyanakkor az, hogy Ukrajna elfogadta az ICC joghatóságát, azt is jelentheti, hogy az ICC ukrán állampolgárokkal szemben jár el. Az ugyanis az ICC döntésén múlik, hogy adott helyzetben milyen konkrét ügyeket azonosít.

Ez alapján tehát az ICC eljárhat az orosz vagy ukrán katonák által elkövetett háborús és emberiség elleni bűncselekményekkel kapcsolatban, amelyet Oroszország nyilván nem fog jó szemmel nézni. Eddig az ICC előtt egyetlen orosz kötődésű ügy volt: a 2008-ban a georgiai konfliktusban elkövetett cselekményekkel kapcsolatban indított eljárást a Bíróság. Oroszország már ekkor is hevesen támadta az ICC-t, elfogultságra hivatkozva. Az ügy akkori érdekességéhez az is hozzátartozott, hogy mivel az ICC joghatósága kiegészítő jellegű, csak akkor járhat el, ha az egyébként rendes joghatósággal rendelkező érintett állam nem kíván vagy nem tud eljárni. Oroszország indított ugyan nemzeti eljárásokat a 2008-ban Georgiában elkövetett cselekményekkel kapcsolatban, ám az ICC tárgyaláselőkészítő tanácsa azt állapította meg, hogy ezek az eljárások nem voltak „valódiak”, azaz nem voltak értékelhetők hiteles eljárásokként. Oroszországot nyilvánvalóan a döntés felháborította, és valóságos hadjáratot indított az ICC ellen.

Volt már arra példa, hogy a nemzetközi közösség részéről igény lett volna rá, de az ICC nem tudott eljárni joghatóság hiányában. Szíria esetében, tekintettel arra, hogy Szíria nem az ICC tagja, és az orosz vétó miatt a Biztonsági Tanács sem utalta oda az ügyet, nem volt lehetséges az ICC eljárása. Szíria esetében így jobb híján a nemzetközi közösség létrehozta az úgynevezett Szíria-mechanizmust, amelynek az a feladata, hogy dokumentálja és bizonyítékokat gyűjtsön az elkövetett bűncselekményekről, amelyek majd felhasználhatók lesznek a nemzeti vagy esetleg nemzetközi fórum előtti büntetőeljárásokban. A Szíria-mechanizmus több órányi anyagot tárolt már el, mint maga a szíriai konfliktus, ám azok felhasználása még várat magára.

Az ICC eljárása azonban csak egy a lehetséges felelősségre vonási fórumok közül, és alapvetően a nemzeti fórumokat kiegészítőként hozták létre. A genfi egyezmények alapján ugyanis minden állam rendelkezik úgynevezett egyetemes joghatósággal, hogy a genfi egyezményeket súlyosan megsértőkkel szemben nemzeti bíróságai előtt eljárást indítson. Ilyen súlyos jogsértés például a védett, így civil célpontok, egészségügyi személyek vagy objektumok szándékos megtámadása, ha halált okoz. Az ilyen nemzeti eljárások természetesen a gyakorlatban sok akadályba ütköznek. A cselekmények elkövetésének helye, a terheltek, a tanúk messze vannak az eljárás helyétől, ezért nehézkes lehet a bizonyítékok beszerzése. Ugyanakkor az ilyen eljárásoknak nagy a szimbolikus jelentősége, hiszen az igazságérzetünk ezt kívánja, és azt az üzenetet hordozzák, hogy a leg-súlyosabb cselekmények elkövetését nem lehet büntetlenül megúszni.

2022. március 2.

Felhasznált irodalom

Varga Réka: *Milyen alapon vannak az oroszok Donyeckben és Luhanszkban?* Európa Stratégia Kutatóintézet, 2022. február 23. Online: <https://eustrat.uni-nke.hu/hirek/2022/02/23/milyen-alapon-vannak-az-oroszok-donyeckben-es-luhanszkban>